

Uluslararası Olaylar ve Sorunlar

Afganistan

1978 Nisanında Afganistan'da rejim değişikliği olmuştu. Muhammed Davud'un lideri bulunduğu eski yönetim, 27 Nisan günü tankların ve jetlerin de katıldığı bir askerî müdahale ile devrilmiş, Davud ve kardeşi öldürülmüştü. Askerî darbenin gerçekleşmesinin ardından, yeni yönetimin yapısı ve eğilimi belli oldu. Darbeyi gerçekleştirenler Afganistan ordusu elemanlarıydı, ama asıl yönlendirici kesimi Afganistan Demokratik Halk Partisi üyeleri oluşturuyordu. Yani ağırlıklı sivililerin yer aldığı bir yönetim sözkonusuydu. Ayrıca, ADHP'nin iki büyük fraksiyonu olan Parcham ve Halk'ın her ikisinin de Marksist eğilimli, SSCB çizgisine oldukça yakın oldukları biliniyordu. Birtakım iç mücadeleler olsa bile, Afganistan'da iktidarın, Marksist olduğu kabul edilen bir siyasî gücün elinde bulunacağı, darbenin ilk günlerinden itibaren belli olmuştu.

Yeni devlet başkanı Nur Muhammed Taraki'nin demecleri ise, iddia edilen aksine partisinin Marksist olmayacağını, dış politikada bloksuz kalmaya devam edeceklerini ısrarla ileri sürüyordu. Ama Sovyet yetkilileriyle karşılıklı ziyaretlerde, Sovyet yardımlarında görülen artış, yeni yönetimin SSCB ile yakın ilişkisini açıkça göstermekteydi.

Afganistan'ın politik hayatının bu yeni dönemi, ilk aylarda iktidar içi mücadelelere, darbe girişimlerine tanık oldu. Memur kadrosunda büyük değişiklikler yapıldı; eğitim olarak yeni rejime yakın genç kadrolar eskilerin yerini aldı. Bütün bunların yanı sıra, SSCB'nin askerî ve ekonomik yardımları, Afganistan'daki Sovyet danışmanlarının sayısı hızla artmaktaydı.

Ordunun ve bürokrasinin desteğine sahip olan Taraki iktidarı merkezî devlet gücüne sahipti. Ancak girişimleri Afganistan toplumunun yapısal (geleneksel) öğelerini etkilemeye başlayınca yaygın bir tepkiyle karşılaştı. Çok geçmeden bu tepki hükümete karşı isyana dönüştü. İsyân hareketleri giderek yayıldı ve şiddetlendi. Ayaklanan unsurlar, birtakım örgütler sözkonusu olsa da, bir bütün halinde hareket edemeyecek kadar dağınıktılar. Kendi aralarındaki anlaşmazlık ve sürtüşmeler hayli fazlaydı. Yine de, kırsal kesimlere ve dağlara hakim olabilecek ölçüde güçlü bir gerilla hareketini başlatabildiler. Ortak düşmandan başka, güçlü bir birleştirici öge de, ortak bir ideolojisi olan islâmiyetti.

Taraki rejimine duyulan tepkinin en önemli kaynaklarından olan Müslümanlık, Afganistan'daki gerilla hareketini karakterize eden bir özellikti. İran olayından bir hayli etkilenmiş ve cesaret almış olan Afgan

gerillaları «Kur'an'ı çiğneyenlere» karşı «cihad» açmış bulunuyor. Yeni yönetim ise Afganistan'ın sosyalist kadrolarından güç almakta ve SSCB'nin büyük desteği sayesinde ayakta kalabilmektedir. Böylece, Marksist olduğu kabul edilen bir rejime karşı gerilla savaşı veren bir islâm hareketi başlamış bulunuyor.

«SAUR DEVRİMİ»

27 Nisan 1978'de ADHP'yi iktidara getiren darbe, daha sonra resmî dilde «Saur Devrimi» adıyla anılmaya başladı. Afganistan'da bir devrimin gerçekleştirilmiş olduğu görüşü, toplumun büyük bölümünü kapsayan kitlesel muhalefet hareketlerinden ve ayaklanmalardan sonra, bugün de Afganistan yöneticilerince, onları destekleyenlerce savunuluyor. Bu görüşe göre Afganistan'daki rejim değişikliği kitlelerin desteklediği, katıldığı, bir olay olmuştur ve destek sürmekte, devrim ilerlemektedir. Ayaklanmalar ise desteklenmemiş, gerici güçlerin (iç ve daha çok dış: CIA, SAVAK gibi) kışkırtmaları, düzenlemeleridir. Dolayısıyla rejime karşı bir kitle hareketinden söz edilemez; ayaklanma, kitlesel niteliği olsa bile, kaynağı gerici güçlerin kışkırtması, etkisi olduğundan devrim düşmanlığından başka bir anlam taşımaz. Böylece, devlet gücü, iktidar, ordu vb. devrimci, ilerici oldukları halde, bunlara karşı koyan yığınların karşı-devrimci, gerici olarak kavrandığı bir yoruma varılmaktadır.

Böyle bir yorum, toplumsal olayları ele alırken, işçi sınıfının, köylülüğün ve tüm ezilen, sömürülen kesimlerin durumlarını asıl ilgi noktası olarak kavrayan, bu yığınların, varolan toplumsal düzenin sürdürülmesinin bir aracı olmaktan sıyrılarak, aynı zamanda kendi kuruluşları demek olan yeni bir toplumu yaratma yolunda kazandıkları bilinci, katettikleri mesafeyi devrim mücadelesinin gelişmesinin temel ölçütü sayan Marksist dünya görüşüne tamamen yabancıdır. Afganistan gibi bir ülkede, bir siyasî kadro orduyu kendi yanına kazanarak ve başlıca ordu güçlerine dayanarak siyasî iktidarı elde edebilir. Kendini sosyalist olarak tanımlayan, sosyalist olarak kabul edilen bir kadronun da böyle bir zafer kazanması mümkündür. Ne var ki, ordu eliyle yürütülen bir darbeye dayanarak devlet iktidarını ele geçiren kim olursa olsun, hangi taraftan ve görüşten olursa olsun, böyle bir durumda bir toplumsal devrimden söz edilemez; tam tersine, bu girişim sosyalistler için karşı çıkılması ve mücadele edilmesi gereken bir hedef olabilir ancak.

27 Nisan darbesini gerçekleştiren başlıca güçler Afganistan ordusundan bir kesim ile bunların yönlendiricisi durumundaki ADHP üyeleriydi. Ayrıca o günlerde Kabil'de rejime ve onun uygulamalarına karşı özellikle öğrencilerin katıldığı bazı gösteriler oluyordu. Olayların yükselişi 18 Nisan'da öğretim üyesi ve Parçam'ın eski yayımcısı olan Mir Akbar Hayber'in öldürülmesiyle başladı. Partinin iki fraksiyonunu (Halk ve Parçam) yeniden birleştirmeye çalışan ve iki kantağa da sevilen bir kişiydi. Polisin işi olduğu açıkça bilinen bu olay tepkilerle yol açtı. Taraki'nin düzenlediği cenaze törenine çoğu öğrenci ve sivil görevli olan 15.000'den fazla insan katıldı. Tören ABD elçiliği önünde CIA ve SAVAK'ın yerildiği bir gösteriye dönüştü. Davud yönetimi bu olaylara içerisinde Taraki ve Parçam fraksiyonunun lideri olan Karma'nın da bulunduğu yedi ADHP liderini tutuklayarak karşılık verdi (25 Nisan). Aynı gün Davud partinin askerî kesimden olan üyelerini de tutuklatmaya girişti. Bunlardan ikisi kurtulmayı başardılar. Biri darbe sırasında sarayı bombalayan MIG 21'lere kumanda edecek olan general Abdül Kadir'di.

Darbenin ve daha sonraki gelişmelerin önde gelen, önemli bir kişisi de Hafızullah Amin'dir. Taraki'nin yakın bir çalışma arkadaşı olan Amin, 1973-78 arasında partinin iktidara gelebilme amacıyla giriştiği bir savaş gücü örgütlenmesi faaliyetini —Taraki'nin yönlendiriciliğinde— yürütmüştü. 26 Nisan'da tutuklananlar arasında o da vardı. Ancak birkaç saatliğine serbest bırakılınca ordudaki ADHP üyelerine gerekli emirleri verme fırsatını bulmuş oldu. Ertesi sabah tutuklamaları protesto amacıyla şehir merkezindeki parkı kalabalıklar doldurmuştu. Abdül Kadir sarayın bombalanmasını başlattı. Bu arada ordunun 750 tankından 50'si şehre girmişler, saldırıya katılmışlardı. Bazı başka yetkililerle birlikte Davud öldürüldü. Akşam saat 5.00'de ADHP'nin yedi lideri hapisten çıkarıldılar ve derhal partinin sivil kanadı olarak olayların denetimini ele aldılar. Ertesi sabah Kabil Radyosu'ndan Devrim Konseyi ve Kabineler açıklandı. Ülkenin diğer bölgelerinde de ADHP yetkilileri, Davud'a bağlı görevlileri uzaklaştırarak yönetimi üstlendiler.

«7 Saur Devrimi» böyle gerçekleşti. Bu olayda, ordunun güçlü kesimleriyle işbirliği yapan sosyalist bir kadronun dışında; Afganistan'daki rejim değişikliğini bir devrim olarak değerlendirmeyi gerektirebilecek başlıca etken Davud rejimine karşı başkent Kabil'de başlamış bulunan kitle gösterileridir. Ancak bu gösterilere katılanların sayısı aslında Kabil için bile pek büyük sayılmaz. Ama önemli olan bu değildir. Kitle hareketi olarak nitelenebileceğimiz bu gösterilere katılanlar Mir Akbar Hayber'in öldürülmesini ve ADHP liderlerinin tutuklanmasını protesto ediyorlardı; ancak bu olaylara, Davud yönetiminin uygulamaları olarak karşı çıkıyorlardı. Bu kitle hareketi, ülke çapındaki çelişkilerin baskısıyla çözülmekte olan Davud rejimine karşı olmaktan kaynaklanıyordu. ADHP ile ya da onun bir fraksiyonu ile ilişkileri politik boyutlara, toplumsal bir dönüşümün nüvelerini oluşturabilecek bir o'gunluğa erişmiş olmaktan uzaktı. Daha da önemlisi, Kabil'deki bu aktif kitle, Afganistan toplumunda, halkın devrimci bir hareketlilik içinde olduğunun ya da bunun ters-

nin göstergesi olarak kabul edilemez. Nüfusun %85-90'ının kırsal kesimde yaşadığı Afganistan'da toplumsal yapı, geleneksel tarım toplumunun başlıca özelliklerini taşımaktadır ve bu özellikler kesinlikle ağır basmaktadır. Böyle bir toplumda, başkentte pek çok olaylar olabilir, hatta iktidar değişiklikleri gerçekleşebilir; ve bütün bunların, toplumun diğer geniş kesimlerdeki egemen ekonomik ve politik yapıları çok az etkileyerek gerçekleşmesi mümkündür. Merkezî otoritenin yeni sahiplerinin uygulamaları ve bu geleneksel kesimleri etkilemeye başlayınca, bu, hoşnutsuzluk, başeğme ya da —meme gücün uygulama uygulaması geleneksel yaşamı tehdit ettiği, birtakım değer yargılarını yıkıma götürdüğü inancının yaygınlaşması gibi durumlarda— başkaldırma gibi çeşitli tavırlara yol açabilir. Ancak bütün bunlar, bir tarım toplumu için olağandır, devrimle ya da karşı-devrimle ilgisi yoktur. Daha sonraki gelişmeler de açıkça göstermiştir ki, Afganistan'da da benzer bir gelişme olmuştur. «7 Saur» günü yaşanan olaylar da bir devrim değil, ADHP yetkililerinin Davud yönetimine üstün gelerek iktidarı ele geçirmelerinden ibarettir.*

SSCB'NİN ETKİSİ

Herşeye rağmen, açıkça sosyalist ve SSCB yanlısı olarak bilinen bir kadronun devleti ve düzeni koruma işlevini üstlenmiş, bu amaçla oluşturulmuş bir kurum olan orduya kendi yanına kazanarak iktidarı elde etmesi güç bir işti. Bu, örneğin bir Latin Amerika ülkesinde imkânsızdır, ama Afganistan'da gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dış politika, ekonomik ilişkiler, tarihsel faktörler v.b. bakımından aradaki farklar da barizdir. Afganistan her zaman bloksuz kalmayı tercih etmiş hem Batılı kapitalist ülkelerle hem de SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Aslında bu, bir ölçüde de uluslararası koşulların geçen yüzyıldan beri uygun düştüğü, hatta empoze ettiği bir tavrıdır. 19. yüzyıl boyunca Britanya İmparatorluğu Hindistan'daki egemenliğini sağlamlaştırmaya ve bu sömürgecinin sınırlarını genişletmeye çalışırken Çarlık Rusyası da Orta Asya topraklarını istila etmiş, güneye doğru yönelmiştir. Afganistan arada tampon bölge olarak kalmıştır. Ancak İngilizler'le arası pek iyi değildir. Ülkenin kuzey-doğusunda yer alan Patanlar (Puştular)ın bir bölümü İngiliz egemenliğindeki topraklarda kalmıştır. Bugün bu toprak parçası Pakistan sınırları içinde yer almaktadır (Peşaver kentinin bulunduğu kuzey yöresi). Bu durumun yarattığı olayların da nedenlerinden birini oluşturduğu üç büyük savaş olmuştur Afganistan'la İngilizler arasında (sonuncusu 1919'da). Oysa Rusya Ekim Devrimi'nden sonra Afga-

* *Yeniçağ* adlı dergide haliyle Afganistan'da şanlı bir devrim olduğu savunuldu. Bu konuyla ilgili bir yazıda Afganistan'da devrim olduğu «gösterildikten» sonra, yazar bir sonraki paragrafta, ertesi sabah devrim haberini radyodan duyan halkın ne kadar çok sevindiğini belirterek yazıyor. Bu, tabii, bir kanıt olarak yararlanamayacağımız kadar düzensiz bir şey, ama darbeci mantığı sergilediğinden, ilginç.

nistan için bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Tersine, onu bağımsız bir devlet olarak tanımakta, İngiliz emperyalizmine karşı savaşını desteklemektedir. Bu durum Afganistanla SSCB arasında bir yaklaşıma sağlamıştır. Buna, Atatürk'ü ve Rıza Şah'ı kendine örnek almış olan Afgan Kralı Amanullah'ın reform girişimlerinin de katkısı olmuştur. Yine de Afganistan ilk fırsatta İngilizler'e de anlaşmayı ve tarafsız bir denge politikasını tercih etmiştir. Daha sonraki dönemlerde de, ülke içi politik gelişmelere göre, SSCB'ye görece yakın ya da uzak bir tavra girmiş, ama blok-suzluğu her zaman aslı politikası olarak sürdürmüştür. Her iki kamptan ülkelerle de ekonomik ilişkiler kurmuş, yardım ve kredi kaynaklarının siyasî nedenlerle kesilmemesine çalışmıştır.

Bu koşullarda Afganistan özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ile Batı arasında ekonomik alanda bir rekabet oluşturmuştur. Ekonomik alandaki girişimlerin politik nüfuz sağlamak bakımından önemi her iki tarafça da biliniyordu. Ayrıca ülkenin konumu da dikkate alınmalıdır. Türkiye, İran ve Pakistan'la birlikte Afganistan komünizmin güneydeki sınırını oluşturuyor, onun Hint Okyanusu'na açılmasını engelleyen bir duvar olarak kabul ediliyordu. Batı'nın Afganistan konusundaki titizliğinin başta gelen nedeni budur. SSCB'nin güneye doğru açılma girişimlerinin ilk hedefi olarak değerlendirilmiştir bu ülke. Genellikle SSCB'nin uzun vadeli, kalıcı bir stratejiye göre mi, yoksa çeşitli koşullarda ortaya çıkan fırsatlara göre mi hareket ettiği sorusu üzerinde Batılı analistlerin ortak bir görüşü oluşmuş değildir. Gene de, «tehlike»nin varabileceği nokta olarak, Afganistan'ın tümüyle Sovyet etki alanına girmesi, Puştunistan ve Belüçistan'daki etnik sorunların şiddetlenerek bu bölgelerin Pakistan'dan kopması ve Afganistan'a katılmaları gibi, SSCB'nin etki alanının Hint Okyanusu'na kadar genişlemesine ve onun Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın çıkışını denetleme imkânı kazanmasına yol açacak gelişmeler sözkonusu edilmektedir. Hint Okyanusu'na fi'olar gönderilebileceği, çeşitli bölgeleri uzaydan denetleyebileceği bir dönemde SSCB'nin «Basra Körfezi'nin çıkışını tutma» gibi bir planı benimseyeceği görüşü makul gözüküyor. Bununla birlikte, diğer devletler gibi, SSCB'nin de «etki alanları» perspektifinden hareket ettiği, bu alanı genişletmenin çeşitli imkânlarını hesaba kattığı söylenmelidir. SSCB Puştular ve Belüçiler için her fırsatta «ulusların kaderlerini tayin hakkı»nı savunmuş, bir yandan da Afganistan'la ekonomik ve politik ilişkilerini mümkün olduğu kadar geliştirmeye çalışmıştır.

Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren Afganistan'daki Sovyet girişimleri, kredileri ve askerî yardımları, ABD ve diğer metropollerin aynı türden faaliyetlerini geride bırakmaya başlamıştır. Bu gelişim Afganistan'ın ekonomik ve askerî alanlarda SSCB'ye muhtaç ve büyük miktarda borçlu olmasına yol açmıştır. Batı'nın bu durumda Afganistan'da komünizmin yerleşemeyeceği yönde dayandığı başlıca güvence, bu ülkenin toplumsal yapısı ve özellikle de başta din olmak üzere ideolojik öğeler oluyordu.

SSCB'nin Afganistan üzerindeki ekonomik etkisinin bu ölçüde artması ve giderek ülkenin politik güçler dengesini belirleyebilir olmasına yol açan koşullar

çeşitlidir. Bunlardan hemen göze çarpanı, Afganistan'ın coğrafi durumudur. Ülkeyi dış dünyaya bağlayan başlıca yol, Kabil'den Peşaver'e uzanan karayoludur. Peşaver'den başlayıp Pakistan'ı boydan boya geçen bir demiryoluyla bu hat Karaşi limanına ulaşmaktadır. Bunun dışında ticarî ulaşım elverişli tek bağlantı, Afganistan'ın kuzey komşusu olan SSCB iktidarıdır. Bu ikinci yol çok daha kısa ve ucuzdur. Üstelik Taşkent, Semerkant gibi büyük şehirler, Afganistan'ın en önemli ihracat ürünlerinden olan taze ve kurutulmuş yemişler için hem zengin hem de çok yakın bir pazar oluşturmaktadır. Bunların yanısıra, Pakistan, siyasî nedenlerle —şimdiye kadar birkaç kez olduğu gibi— Karaşi limanını Afganistan ticaretine kapatabilmektedir ve bunun doğurduğu zorluklar hayli ağır olmaktadır Afganistan için.

Birtakım tarihi koşullar ve olaylar da Afganistan'ı SSCB'ye yaklaştıran faktörler olmuşlardır. 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başına kadar, Hindistan'a yerleşmiş bulunan İngilizler Rusya ve Afganistan için ortak bir düşman oluşturmuşlardı. Ekim Devrimi'nden sonraki ilk yıllarda da devam etti bu durum. Sovyet Devleti Afganistan'ı tanımış, onun İngilizlerle mücadelesini desteklemişti. Çok önemli bir olgu da Afganistan'la Pakistan arasındaki ilişkileri gerginleştiren etnik sorundur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu gerginlik SSCB'nin ekonomik etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, Afganistan'ın karşılaştığı bu «ulusal sorun»da onu destekleyen SSCB büyük askerî yardım sağlamıştır. Yakın zamana kadar Pakistan Bağdat Paketi ve daha sonra da CENTO'ya üye olması sayesinde Batı'dan yardım elde ettiğinden, Afganistan'a göre daha kuvvetli bir orduya sahip olabiliyordu. Afganistan için ise böyle bir yol açık değildir. Pakistan'la aynı pakt içinde yer alması çok zor olduğu gibi, böyle bir girişim SSCB ile arası da açılabilir. Bu koşullarda, Afganistan'ın SSCB'den askerî yardım alması anlaşılır bir şeydir. Ayrıca SSCB de böyle bir yardım sağlamaya hazırdı. Böylece Afganistan ordusunun donatımı hemen tümüyle Sovyet teçhizatıyla sağlanır oldu. Aynı zamanda sayıları giderek artan Sovyet uzmanları Afganistan ordusunun eğitimini üstlenmişlerdir.

Sovyet askerî yardımının ve dolayısıyla etkisinin artmasına yol açan, Afganistan devletinin kuvvetli bir orduya duyduğu ihtiyacın, Pakistan meselesinden başka, önemli bir nedeni daha vardır. Bu da merkezî devletin reform girişimlerini, bu girişimleri benimsemeyen kabilelere karşı korumasının gerekesidir. Ancak 18. yüzyılda oluşmaya başlayan merkezî devlet, hiçbir zaman «siyasî otoritenin, meşrutiyetin tek kaynağı» olabilecek kadar güçlenmemiştir.

Bütün bu koşullara, SSCB'nin Afganistan'da yürüttüğü propaganda, ekonomik ve askerî alanlarda görevli Sovyet uzmanların etkisi gibi faktörler de eklenebilir. Ancak bu tür özel faaliyetlerin, tercihlerin v.b. fazla önemli olduğunu sanmıyoruz. Örneğin nüfusun %90'dan fazlasının okuma-yazma bilmediği yabancı kaynaklı kitapların yok denecek kadar az olduğu bu ülkede, Sovyetlerin propaganda imkânları çok kısıtlı kalmıştır. Yıllar boyunca tek esaslı propaganda aracı Taşkent radyosu oldu. Afganistan'da çalışan SSCB

yurttaşlarının etkisi ise —bunlar özel olarak seçilmiş ve davranışlarına, yaşayışlarına dikkat eden kimseler o'dukları halde— daha çok olumsuz yönde olmuştur. Yabancılar karşı her zaman tepki duymuş olan Afganistan halkı için Sovyet uzmanları da bir istisna oluşturamamış, tersine Allah'ı ve Kur'an'ı tanımayan bu farklı insanlara kin beslenmiştir.

Elverişli koşullar SSCB'ye Afganistan'la devletler düzeyinde yakın ilişkiler kurma imkânı vermiş, SSCB bundan büyük bir ekonomik ve askerî yardım faaliyeti do'ayımıyla, Afganistan'ın politik gelişimini büyük ölçüde etkileyebileceği koşullara sahip olarak yararlanmış. Diğer yandan, Afganistan toplumunun Sovyet ideolojisine herhangi bir yaklaşması sağlanamıştır.

İkinci Dünya Savaşı boyunca kesintiye uğrayan SSCB - Afganistan ilişkileri, savaştan sonra yeniden başlamıştır. Pakistan sorununun, özellikle şiddetlendiği bir dönemdir bu. 1947'de Afganistan Patanları birleş-tirmek amacıyla sınırlarının İndüs Nehrine kadar uzan-dığını ileri sürmüştü. O sırada henüz Hindistan ve Pa-kistan ayrılmamıştı. Daha sonra Pakistan hükümetin-den bu ülkenin sınırları içinde kalan Patanların kendi geleceğini saptama hakkını istedi. Bunun reddedilmesi iki hükümetin arasını ciddi biçimde bozdu. 1955'de Puştunistan'a kendini yönetme hakkının verilmeyişini protesto eden göstericiler, Pakistan elçiliğini basarak dört görevliyi öldürdüler. Bu olay üzerine Pakistan hükümeti, Karaçi limanını Afgan mallarına kapattı. Bu durum Afganistan'ı gerek ekonomik gerekse askerî bakımdan SSCB'ye yöneltti. O yıllarda SSCB'de Kruş-çev yönetimi artık egemen duruma gelmiş bulunuyor-du. Bu yeni eğilim «barış içinde birarada yaşam» isteğini belirtiyor, barış ve rekabet içinde Batılı güç-lerle birarada bulunmanın mümkün olduğunu savun-u-yordu. Böyle bir yaklaşım Afganistan'ın SSCB deste-ğinin yanısıra, başta ABD ve Almanya olmak üzere Batı'dan da yardım alabilmesini sağlıyordu.

Bununla birlikte, yukarıda belirttiğimiz çeşitli koşul ve nedenler ile Pakistan sorunu, SSCB etkisinin çok daha büyük olmasına ve hızla gelişmesine yol açtı. Bu dönem kral Zahir Şah'tı, ama asil etkili kişi, daha sonra da sahneye çıkacak ve 1978 darbesiyle devrile-cek olan Muhammed Davud'dur. Davud 1953'ten 1963'e kadar işbaşında kaldı ve Puştunistan sorunda sert bir tavır aldı. Bu on yıl, Sovyet ekonomik ve askerî desteğinin, ülkedeki Sovyet uzmanlarının, borçların, diplomatik ilişkilerin hızla arttığı, geliştiği bir dönem oldu. SSCB Afganistan'da «barışçıl rekabet»i kazana-rak üstünlük sağladı.

1960-63 arasında Puştunistan sorunu çok şiddet-lendi. Afganistan yeni bir ekonomik ablukaya karşı-laştı. Bütün yardımlara, SSCB ve Hindistan'la hava bağlantısının bulunmasına rağmen, ablukanın sonuç-ları çok şiddetli oldu ve Davud'un işbaşından uzak-laştırılmasına varan bir bunalım yaşandı. Zahir Şah'ın yönetimi bizzat ele aldığı bir sonraki on yıllık dönem-de Afganistan SSCB'den biraz uzaklaşma eğilimi gös-terdi. Bununla birlikte, özellikle ekonomik ilişki'ler faz-la bozu'lmadı; bu ilişkileri doğuran koşullarda önemli değişiklikler söz konusu olmadığı gibi, geçen yıllar

boyunca bunlar geri dönüşmesi hayli güç bir boyuta ulaşmış bulunuyordu.

Yine de, Zahir Şah diğer ülkelerle de ilişkilerini ge-liştirmeye çalışmıştır. Bu girişimlerden, İran'la imza-lanan bir anlaşma önemli bir muhalefete yol açtı. Bu anlaşmaya göre, İran, petrol karşılığında Hil-mend Nehri'nin sularından yararlanabilecekti. Aynı günlerde (1973'ün ilk ayları) Puştunistan sorunu yeniden gün-deme gelmekteydi. Ulusal çıkarlara yeterince sahip çıkılamadığı düşüncesi yaygınlık kazanmıştı. 17 Ha-ziran'da, Kral'ın yurtdışında bulunduğu bir sırada, Da-vud bir darbeye yeniden yönetimi ele geçirdi. Ama Davud bu girişiminde tek başına değildi. Ordunun sol kanadı ile ADHP'nin Parcham fraksiyonunca destek-leniyordu.

DEMOKRATİK MUHALEFET HAREKETLERİ VE AFGANİSTAN DEMOKRATİK HALK PARTİSİ

Afganistan'da «Marksist-Leninist darbe»yi gerçekleştiren güçlerin en önemlisi, yönlendirici / olanı, daha önce de belirttiğimiz gibi ADHP'nin sivil militanlarıydı. Afganistan'da komünist hareketin ortaya çıkışı, 1940-ların sonunda, SSCB'nin o sıralarda yeniden başlamış bulunan ekonomik yardımlarının ona kazandırdığı prestij-in de katkısıyla gerçekleşti. Bu harekete katılan başlıca kişi'ler aydınlar ve ordu görevlileriydi. Bunlar görevleri gereği Sovyet fikirleri ve eğitimiyle ilişki ku-ruyorlardı. Taraki, Babrak Karmal (sonradan Parcham fraksiyonunun lideri olmuştur) gibi ADHP'nin kadro-larını oluşturacak pekçok kimse o yılların demokratik hareketinde yer almıştır.

İlk kongresi 1965'te toplanan ADHP, Kruşçev ve Brejnev'in üçüncü dünya ülkelerine ilişkin görüşlerini yansıtan bir programa sahipti. Yeni basın kanununun çıkmasından bir süre sonra, 1966 Nisan'ında parti, kendi görüşlerini dile getiren **Halk** adlı bir haftalık gazete çıkarmaya başladı. 16 Mayıs'ta **Halk**, programı-nın «gayri-İslâmî» olduğu gerekçesiyle hükümetçe ka-patıldı. ADHP Ulusal Meclis'teki birkaç üyesi aracılı-ğıyla muhalif tavrını duyurmaya devam etti. Bu yıl-larda Kabil'de öğrenci gösterileri de başlamış bulu-nuyordu.

1966'nın ortalarına gelindiğinde hükümet, 1964 ana-yasasının getirdiği kısıtlı özgürlükleri de geçersiz kı-lan birtakım önlemleri yürürlüğe koydu. Bu, muhalefet hareketlerinin daha da keskinleşmesine yolaçtı. 1968 yılı öğrenci gösterileri ve grevlerle dolu olarak geçti. Bunu izleyen yıllarda da, özellikle başkentte huzur ve istikrarın kalıcı biçimde sağlanması mümkün ol-madı. Ortaöğretimi tamamlayanların ancak çok küçük bir bölümünün üniversiteye girebilmesi, öğrenimini ta-mamlayanların iş bulma imkânlarının çok kısıtlı ol-ması gibi faktörler karışıklıkların önünün alınmasını hayli güçleştiriyordu. Bu koşul'ar, Afganistan'ın aydın-ların oldukça radikal, hareketli bir öge oluşturmaları sonucunu doğurdu. Çoğu öğrenci ve öğretmen olan bu aydın'lar arasından ADHP kadroları oluşuyordu.

Ne var ki, ADHP içinde fraksiyonlaşmanın da dü-zeyi yüksekti. İki büyük fraksiyon olan **Halk** ve **Par-çam** arasındaki parti bağları zayıftı. İlk ayrılık 1966 Mayıs'ında, hükümetin **Halk** yasaklamasından sonra

meydana geldi. Taraki yayıncılık faaliyetini gizli ola-rak sürdürmekten yana değildi. Oysa Babrak Karmal böyle bir faaliyeti savunuyordu ve **Parçam**'ı (Bayrak) çıkartmaya başladı.

İki fraksiyon arasında önemli görüş ve tavır fark-ları vardı. **Halk**, sıkı, disiplinli bir partinin inşa edil-mesi üzerinde dururken, **Parçam**, devrimin ilk aşama-sını gerçekleştirecek geniş bir ulusa-demokratik cep-henin oluşturulmasından yanaydı: **Halk** SBKP'nin kar-rarlarıyla tam bir uyum içinde olmaya özen gösteri-yordu. Etnik sorunlar, özellikle göçebe sorunu karşı-sında **Halk** çok daha titiz davranıyordu. Puştunistan meselesinde de iki fraksiyonun eğilimleri farklıydı. **Par-çam** için kendi kaderini tayin sorunu, Puştunistan'ın, Afganistan'la birleşmesinin ilk adımıydı. **Halk** ise ulu-sal ögelerin Pakistan içinde gerçek bir özerkliğe ka-vuşturulmasını amaçlıyordu.

1969'daki hileli seçimlerde ADHP sadece iki üyelik kazanabilmişti: Karmal ve —**Halk** yanısı— Hafizullah Amin, bundan sonraki dönemde her iki taraf da kendi anlayışına uygun bir tarzda yeraltı faaliyeti sürdürdü. **Parçam** çeşitli kesimler arasında çalışarak daha et-kin olabildi. Bu kesimlerin en önemlisi ordu görevlile-riydi.

Parçam bir yandan da 1955 sonrasında SSCB'yle ilişkilerin hızlanması sürecini başlatan ve Puştunistan konusunda radikal bir tavır benimsemiş olan Davud'la ittifak oluşturmaya çalışıyordu. Onun 1973 Temmuz'un-da krala karşı gerçekleştirdiği darbeye yer aldı, böy-lece iktidarda pay sahibi oldu. O zamana kadar ordu içinde çalışmayı reddetmiş olan **Halk** ise güçsüzdü, ama artık bu yaklaşımını değiştirmesi gerektiğini gör-mekteydi.

Afganistan'daki muhalefet hareketi üzerine bu söy-lenenler söz konusu hareketin ancak az sayıdaki aydın kesimleri kapsadığını büyük ölçüde Kabil'le sınırlı ol-duğunu görmeye yeter. Geleneksel yapılarını ve yaşa-yışlarını sürdüren kırsal kesimlerin bu, muhalefet ha-reketiyle bütünleşmesi hiçbir zaman söz konusu olma-dığı gibi, tersine geleneklere, ideolojik değer yargı-larına aldırış etmeyen, hatta karşı çıkan bu tür ey-lemelere tepki duymuşlardır. ADHP kadroları da tü-müyle bu kentli radikal aydınlardan oluşmuştur ve ADHP bu tür çevrelerle, merkezî güçlerle ilişki kura-bildiği ölçüde etkili olabilmekte, ama bunun dışında halk kitleleriyle bağ kuramamaktadır.

Davud rejiminde **Parçam**'ın elde ettiği elverişli du-rum birkaç ay sürdü. Ardından Davud **Parçam**'ı gide-rek bir kenara itip kendi egemenliğini güçlendirmeye girişti. Puştunistan sorunda ve ekonomik-politik iliş-kilerde de ADHP'nin benimseyemeyeceği tavrılara gir-di. Afganistan'ı, ABD ve SSCB'nin dışında —ABD'nin teşvikiyle— üçüncü bir güç olarak etkilemeye çalışan İran'la ilişkiye geçti. 1975'de Afganistan'ı İran'a bağ-layacak bir yolun inşası gündemdediydi. Böyle bir yo-lun Afganistan ekonomisi için önemi açıktır. Nitekim bu tür ilişkilerin gelişmesine paralel olarak SSCB'nin politik ve ekonomik etkisi azaltılmaya çalışılıyordu.

Ancak ADHP de gerekli dersleri çıkartmış olarak kendi hazırlıklarını sürdürmekteydi. **Halk**, **Parçam** kar-sısında haklı bir konum elde etmişti ve 1973'ten iti-

baren başladığı ordu içi faaliyeti bu inisiyatifle geli-şmekteydi. 1978 Nisan'ında olaylar belki kimsenin bek-lemeyeceği ölçüde hızlandı ve 7 Saur darbesi gerçek-leşti.

DARBEDEN SONRA — İSLÂM HAREKETİ

İktidar içi mücadeleler ve Taraki ile Amin'nin ege-menliklerini keskinleştirmeleri ilk üç-dört aylık sürede tamamlandı. Böylece Afganistan'daki asıl olayın ön plana çıkması zamanı gelmiş oluyordu. Göçebe ve yerleşik kabileler ya da feodal yapılar ve bunları bir ölçüde birleştiren İslâm ideolojisi Afganistan toplumu-nun başlıca özellikleridir. Bu geleneksel yapılar kendi siyasi güç ve düzenlerine sahip bulunuyorlar. Bu özerkliğin karşısında merkezî devletin otoritesi yer almaktadır. Yani merkezî devlet, geleneksel özerk si-yasi yapıların üstünde kesin bir hakimiyet oluştura-bilmiş değildir.

Söz konusu geleneksel yapıların bir kısmında henüz karşıt çıkarların belirginleştiği ölçüde bir tabakalaş-ma oluşmuş değildir. Bazılarında ise tabakalaşma daha ileri bir aşamadır (büyük toprak sahibi ağalar ve köylüler). Ancak bu ikinciler için bile bir dış düş-mana karşı mücadele her zaman ön plana çıkabilir. Bugün bu dış düşman, uygulamaları, program'arı, top-rak reformu girişimleriyle gerçekten yoksul halk kesim-lerinin çıkarlarını gözetiyor olsa bile, ADHP'nin ege-menliğindeki merkezî devlettir. Yeni rejim uygun bul-duğu bir ekonomik düzeni gerçekleştirmeye girişmiştir; ama bunu başarabilmesinin tek güvencesinin, halkı etkileyebileceği başlıca aracın, denetlediği güç'ü bir ordudan ibaret olduğunu unutmuş gibidir. Ordu gü-cüyle iktidar olmanın toplumsal devrimle ilgili olma-dığı, iktidarın kullanılması ve devletin halkla temasa geçmesiyle birlikte açık biçimde görülmüştür. Devlet aygıtının ulaşabildiği yerlerde, yani kentler ve bun-ların yakın çevrelerinde Taraki (daha sonra Amin) re-jimi egemen olabilmıştır; ama kırsal ve dağlık yöre-lerde başka bir iktidar ya da iktidarlar vardır.

1979 yazında Afganistan gerillalarının Taraki rej-i-mini devireceği yolundaki tahminler kuvvet kazan-mıştı. Taraki'nin başkanlık sarayının koridorlarında vurulması Amin'i lider durumuna getirdi. Bununla bir-likte İslâm hareketi beklediği sonuca ulaşamadı. Af-ganistan rejiminin dayanma gücünün askerler, tanklar, jetler ve napalm'lar olduğu belirtilmişti. Ancak bunla-rın da hükümeti kurtaracağı şüphelidir. Ülkenin büyük bölümü uzun zamandır gerillaların eline geçmiş bu-lunuyor. Bu hareketin işi sonuca götürmesinin önün-deki en önemli engel «İslâm Hareketi»nin bütünlükten yoksun olması. Ortak bir düşmanın varlığı, yılların, belki de yüzyılların doğurduğu farklılıkları, ayrılıkları ortadan kaldırmaya yetmiyor. Bu dağınıklığın gideril-mesi, birbiriyle anlaşamayan çeşitli örgütlerin gücbr-liği yapması, sonucu tayin edecek en önemli faktör olarak gözüküyor.

Afganistan halkı, tepeden gelen «devrim»e karşı se-ferber oldu. Bu, herhalde sosyalistler için çok düşün-dürücü olmalıdır. Afganistan halkı için de, hemen he-men toplu halde girdiği böyle bir mücadelenin doğu-racağı birleştirici, öğretici sonuçlar umulabilir.